

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
BUDAPEST, V., KOHÁRY-UTCA 4. II. EM.
Minden pénz a lelkeszi hivatal címére küldendő.

Megjelenik havonként.
Felelős szerkesztő:
JÓZAN MIKLÓS

Előfizetési ára:
Egy évre . . . . . 100 kor.
Egyes szám ára: 10 korona.

Torda: 1568.

HATÁRKÖVEK

Pozsony: 1848.

az unitárius egyház történetében. Ezekben a helyeken mondotta ki az országgyűlés előbb Erdélyre, azután egész Magyarországra nézve, hogy az unitárius vallás bevett vallás (recepta religio).

AVE MAGISTER . . .

„Üdvözlégy, Mester!” Máté XXVI. 49.

Háromszáznegyvenhárom évvel ezelőtt, 1579 november 15-én, a dévai vár börtönében egy szegény rab lerázta magáról sulyos bilincseit. Szabad újra. A hősi lélek az örökkévaló Isten ítélőszéke elé siet egyenesen, hogy számot adjon sáfarkodásáról. Nyugodt önérettel tekint vissza a megfutott földi pályára. Az Isten nem úgy ítél, mint az emberek. Mindjárt előveszik a nagy könyvet, amelybe bé vannak írva az életnek cselekedetei . . . Merész álmok, csillogó nagy eszmék, fényes szónoklatok, mesterművei a tudásnak és szeretetnek. Vigasztalások: az irgalom s a részvét könnyei. Szelid pásztori kedély és igaz barátság, amely semmi rosszat nem sejt s a gyanunak még csak árnyéka se férközhetik hozzá. Törhetlen akarat, amely szüntelenül vivja az Igazság várát, mignem annak hétpecsétetes zárai lehullanak, bepillantást nyújtva a titkok titkába — az örök teremtés hőskölteményébe. Rettenthetlen bátorság és diadalmas hit, a jó Istennek legédesebb, legtisztább, legszentebb mennyei ajándéka, amelyet emberi fogásokkal eltorzítani nem szabad. Alázatosság és megbocsátás, bizalom és nagylelkűség: „Legyen úgy, amint Isten akarja!” még a Kálvária tövében is . . . Ime, ezek a mentő tanúk sorakoznak melléje hirtelen a nagy gyülekezetben. Péter, Jakab, János, Filep és Bertalan s mind az apostolok bólogatnak rája. És a „Bárány” maga, akinek jelképe volt egyidőben a földön püspöki pecsétje, rámondja az áment, ráadja az áldást. S mit mondhat az Atya, kinek szerelmétől sem élet, sem halál, mélység, se magasság, sem angyalok, se fejedelemségek el nem szakaszthatták? . . . „Én fiam vagy te; ma szültelek tégedet.”

Ave Magister . . . Ezt érdemelted. És nem az arculcsapást, a köpködést, a meghurcoltatást, a töviskoronát . . . A földi bírótól a mennyei bíróhoz vitted a te ügyedet; és Ő az ő hűséges szolgájának igazságot szolgáltatott. Ne ed ott diszlik a világ reformátorai között s nekünk annál kedvesebb, mert Te magyar voltál! Magyar érzés, magyar lélek nyilatkozott meg abban, amit irtál. Abban, ahogy irtad. Abban, amit mondtál. Abban, ahogy mondtad. Ugy tetszik nekem, mintha az a ludtoli még most is serényen sercegne a poros foliánsokon. Fehér lapon fekete barázdák; s bennök az örökélet igéi, amelyeket a kis gyermek is megért. Ugy tetszik nekem, mintha az időnek bércei, a századok még most is visszhangoznák azt az „Igaz Tudományt”, amelyet Te a próféta lánglelkével, az apostolok buzgóságával és krisztusi egyszerűséggel prédikáltál az Egy Igaz Élő Isten dicsőségére.

Ave Magister . . . Homlokodat fénykoszoru övedzi: csillagvilágok fényes gloriája. Hited, munkád, életed, tanításod, ékes szavad, főpapi köntösöd, sovány rabkosztod, lázálmód, reményed, sok keserű sóhajtásod, könnyöd, szenvedésed — mind bevonult a halhatatlanság fenséges birodalmába . . . Husz János és Servet kezét fognak veled; hiszen úgy, a hogy ők, a máglyát Te is megérdemelted. Ugyde elégtél, elhamvadtál Te is. El bizony: a saját lelkednek lángjában. Illés próféta tüzes szekeren az égbe ragadtattál . . . Ave Magister . . . Mikor jössz le ismét hozzánk? Itt még ma is vár a „sancta simplicitas”, hogy nyers dorongot dobjon a máglya lángjai közé. De azért, csak gyere! Itt a te helyed, ahol küzdeni kell. Ave Magister . . .

Szerkesztő.

Az Unitárizmus.

Az unitárizmus az egyén vallása; szemben a tömegvallással, amely intézményeivel megköti annak további fejlődését. Am az unitárizmusnak is, ha nem akar elveszni a philosophiák váltakozó rendszereiben, szüksége van külső szervezetre; amint ezt a körülöttünk tilndöklő ősök is bizonyítják, akik annak idején életet és vért áldoztak az unitárizmusért. Ez a tradíció minket is kötelez. S a mai szabadabb korszak ugyancsak int, hogy amit ők számunkra megőriztek, veszendőbe menni ne engedjük.

Az unitárizmus nem köti meg az embert hitében és lelkiismeretében. Csak a merő subjectivitás helyett objectiv kialakulást és a krisztusi vezérelvekben összhangot követel.

Az unitárizmus az egyén vallása, midőn az univsumot egy nagy egésznek, az emberiséget egy óriási egyéniségnek, multat, jelent, jövőt az örökkévalóság jegyében állónak tekinti; s felül-emelkedve a kicsinyes felekezeti korlátokon, minden embert testvér gyanánt fogad kebelére. Legmagasabb ideálja: az istenfiúság hatalmas revelációja — „Én és az Atya egy vagyunk!”... Vallása és világnézete, hite és meggyőződése minden felvilágosult embernek.

P. b.

Dávid Ferencz a magyar reformátor.

Két héttel ezelőtt az egész protestáns világ méltó fényel ünnepelte meg a templomok megszentelt falai között és az iskolákban a reformáció, a hitjavítás emlékét. Szólt ez a kegyeletes megemlékezés azoknak az uttörőknek, akik már a középkor sötét századaiban is vágyó lélekkel fordultak a világosság felé s a biblia tanulmányozása révén mindinkább közeledni óhajtottak a külső szertartások fénye és az egyházi hatalom világiaskodása helyett az ősi apostoli kereszténység egyszerűségéhez és jámborságához. Szólt kivált Luther Mártonnak, aki 1517-ben, a szászországi Wittembergában, azon a nevezetes őszi napon, olyan tüzet gyújtott, amely soha örökké ki nem oltható; slaki szónoki beszédeivel, tudományos irataival s egyházszerző munkájával véglegesen beirta nevét az emberiség történetébe. Az ő neve alatt ismert, s az ágostai hitvallásra támaszkodó történelmi egyház híven őrzi azokat a megszentelt hagyományokat, amelyek az ő nevéhez, életéhez és működéséhez fűződnek. Papjai nemes önérettel hordják a Luther köpönyeget, amely nem arra való, hogy az idő és sors szélsége szerint ide-oda forogtassák. Szólt az ünneplés a maga módja szerint Zwinglinek és Kálvin Jánosnak is, a svájci reformátoroknak, akik közül az utóbbinak befolyása mind a mai napig tulszárnyalja az előbbit; ami abból is kitűnik, hogy sokan büszkén nevezik magukat kálvinistáknak, míg a zwinglianus helvét hitvallás, amely pedig az Ur-

vacsora kérdésében átmenetet képez az unitárius felfogásra — kevésbé népszerű. Kalvin szigorú erkölce és nagy tudománya, Institúcióiban lefektetett praedestinációs tana, valamint Zwinglinek érett megfontolása mellett harcias készsége és bátorsága, mely hősi halálba vitte az evangelium diadaláért, mind megtalálták a maguk méltatóit. S hogy a protestáns hitvilág majdnem a katholicismushoz hasonló zárt dogmák rendszerévé merevedett, amelyben a további fejlődés és haladás még a mai modern gondolkodás mellett is majdnem lehetetlen, talán még külön érdemül is tudták be a XVI. század vezérembereinek! Pedig, ha Luther ma élne, valószínűleg nem fogna saját magára esküdni; hanem mint a XX. század embere tekintene szét maga körül; s talán még a Jakab apostol közönséges levelét se nevezné »Szalmalevél«-nek, holott abban a socialis berendezkedésre, igazságosságra és egyenlőségre szóló vonatkozások egy valószínű modern evangelium hurjait pendítik meg. Kalvinról nehéz nyilatkozni. De Zwinglire egy ifjúkori dolgozatomban már rég kimondottam a sententiát, hogy ő — ha ma élne — unitárius volna...

Unitárius!? — Milyen különös! Sok millió ember előtt ismeretlen fogalom. Hát van unitárius vallás is, és ennek alapján szervezett keresztény egyház? Hát nem zsidók, vagy mohamedánok, vagy a pogányoknál is rosszabbak azok, akik erre a névre hallgatnak; s akik Erdélyben és Magyarországon 350 éven keresztül tényezői voltak a közművelődésnek, bajnokai és martyrjai a hit és lelkiismereti szabadságnak?... Unitárius és Magyar! Ez a kettő együtt jár. Ezt bizonyítja az 1568-iki tordai országgyűlésnek fenkölt határozata, mely a hit dolgában semmi kényszerítést nem tűr, s megadja a prédikátornak azt a jogot, hogy legjobb tudása szerint szabadon hirdesse Istennek ígését, mert »a hit Isten ajándéka«. Ezzel a nemeslelkű határozattal a kis Erdély, az unitárius vallás és egyház ősi hazája, megelőzte az egész világot. Eleget tett az apostoli intelemnek: »Mindeneket megpróbáljatok és ami jó, azt megtartsátok«. — Ezt bizonyítja a pozsonyi 1848. XX. t.-c. legelső paragrafusa, mely röviden ennyit mond az erdélyi Unió betetőzésekképpen: »Az unitária vallás — bevett vallás« (Recepta Religio). Tehát éppen annyi joga van egyházakat szervezni, templomot építeni, iskolát tartani, magát önkormányzat (autonomia) útján igazgatni, mint a többi keresztény felekezeteknek. Arról meg azután ne is legyen szó, hogy vajjon — ha csakugyan keresztények az unitáriusok — jogot formálhatnak-e a protestáns nevezetre... Ugyan ne játszunk a szavakkal! Hiszen az unitárius keresztény vallás a dogmatikus protestáns hittől szemben is — protestál, amikor az ISTENEGYSEG örökre szóló, magasztos eszméjét vallja a mistikus szentháromsággal

szemben... A protestánsok protestánsa. A felvilágosult kereszténység harcos előcsapatja, amely ma már nem leli kedvét a vég nélküli, természetlen hitvitákban, hanem utat és módot akar nyújtani mindazoknak, akik hívő lélekkel áhítoznak, vallásos alapon, egy minden idők számára érvényes krisztusi életelv (principium) után, — hogy azt az ő történelmi keretében megtalálják. Nem ő alkalmazkodik a kerethez; hanem a keretnek kell időről-időre tágulnia, amint azt a haladó idő és a fejlődő korszak magával hozza. Ezzel, természetesen, a mi vallásunk, az unitárius vallás önként lemond az egyedül üdvözítésnek, csálhatatlanságnak, bevégzettségnek minden képzelt igényéről. Együtt óhajt nőni és fejlődni velünk, mint a legenda szerint a Krisztus gyermeki köntöse; mert ez a mi lelki ruhánk...

Hogyan?! — Hát ilyen egyszerű, ilyen modern, a legkényesebb igényeket is kielégítő vallás a mi vallásunk: az unitárius vallás? — Hogyan keletkezett? Minő isteni kinyilatkoztatás alapján építi fel a maga keresztény hitvilágát és egyetemes erkölcsi elveit? Isten országának minő — Isten háta mögé dugott — tartománya, hogy csak újabb időben kezdik felfedezni; s a híres Anglia és Amerika unitárius egyházai csak százéves multra tekinthetnek vissza, mialatt mi — Erdélyiek és Magyarok — a reformáció közvetlen kohójában forrtuk ki eszméink legjavát? Van-e nekünk saját külön reformátorunk? S ha van, mondjuk ki bátran: Magyar Reformátor. Mert a nemes verseny ezen a téren a magyarnak meg nem árt. Ugyis annyit importálunk manapság. Pedig a lelkiekben, a szellemiekben exportálhatnánk is... Dávid Ferenc szelleme megérdemelné, hogy ahol ugysis volt valaha történelmi talaja: új lánggra lobbanjon Socin berkeiben, az újjáéledett Lengyelországban; s felekezeti agresszivitástól eltekintve, mind több tért hódítson nálunk is a szivekben és a lelkekben. Ezért ujítom fel én is ma, — mártir-püspökünk halálának évfordulóján — az ő emlékezetét.

„Ki volt Dávid Ferenc?” — Eddig esengő-bongó rímekben énekeltem róla. Most ezekben az egyszerű sorokban méltatom munkáját és egyéniségét. Talán nem végzek felesleges dolgot, ha ezzel kapcsolatban végig kísérem élete folyását nagy vonásokban, s csak itt-ott állok meg egy-egy nevezetesebb határkőnél, amelyek az ő életében a különböző — egyenes vonalban haladó — Tejlődési fokozatokat jelentik.

A hagyomány szerint 1510-ben született Kolozsvárt. Apja becsületes csizmadia-mester, Helter Dávid; neve után ítélve, szász eredetű. Anyja magyar nemes asszony. A germán és magyar faj szerencsés találkozása. Dávid Ferencben mind a kettőnek jellemző tulajdonsága megvan, még pedig harmoni-

kus egészet alkotva, egymást kiegészítve... Dávid fia: Ferenc, még csak porban játszó gyermek, amikor Wittembergben felhangzik a híres kalapácsütés a vártemplom ajtaján; de az isteni Gondviselés úgy akarta, hogy szülővárosában és Gyulafehérvárott nyert iskola-tatása s utóbbi helyen több évi tanári és papi működése után ő is megálljon a világtörténelmi fontosságú templom kapuja előtt s Luther és Melancton lábainál ülve, egészítse ki azt a humanista műveltséget, amelyet szülőhazájában nyert. Az egész világ forrongott. Ő se maradhatott nyugton. A vallási kérdések voltak mindenütt előtérben; csakugy, mint napjainkban a szociális problémák. Egyszerű papi lelke nem tudott megbarátkozni a gondolattal, hogy mást higgyen és mást hirdessen. Amint gondolkozott, úgy óhajtott élni is. Összhangban Isten és a természet törvényeivel, az erkölcsi világrend védelme alatt.

El lehet képzelni, hogy a 35 éves ifju, illetve meglelt ember, milyen nehéz szívvvel hagyta el hazáját az akkori (1545.) nyomasztó viszonyok közt; Mohács után, amikor az ország szent testét darabokra szakgatta a hódító zsarnok s a dúló pártviszály. Ő azonban nem töpreng azon, amin ugys se tud segíteni; nem engedi át magát valamely fatalista ömlengésnek, a mely az édes Haza megmentését csodától várja. Ő dolgozik. Ő képezi magát, hogy mire Isten kegyelméből ismét hazatér, tanácsadója, vigasztalója, nagy tettek buzditó vezére legyen elárvelt nemzetének. A wittembergi és páduai négy esztendő nem is röppent el hiába fölötte. A külföldi mesterek mellett még csak tanítvány; de idehaza hamarosan mesterré nővi ki magát. Azokban a theologiai és bölcsészeti tudományokban, amelyeknek oda szentelte erőinek legjavát, latin és magyar nyelven egyaránt sokrendbeli bizonyítékát adta jeles készütségének, kielégíthetetlen tudásvágyának, emberismeretének és bölcs mérsékletének. A bibliában való jártasságát pedig még ellenfelei is hódolva ismerték el.

Egyelőre Beszterczén és környékén, az ottani papság és tanítói kar szellemi vezére, ami kitűnik abból a válaszból is, amit a Ferdinánd király által kinevezett Bornemisza püspök meghívó levelére és dorgatóriumára adnak. Azt még csak elszívelik, hogy az egyházi kormányzat dolgában rendelkezék; de az Isten igéjének hirdetésében nem hajlandók feladni azt a nyílt álláspontot, amelyet a Luther-féle reformáció fuvallatától érintve magukévá tettek. Ilyenformán, a gyulafehérvári zsinatra — ad audiendum verbum — el se mentek. A katolikus reverenda alatt már lutheri szív dobog. És miért ne? Hiszen Honterus már kiadta a maga „Reformatio“-ját s ennek alapján a szász városokban már lutheri módra szervezték az egyházat.

Az „Unitárius Értesítő“ minden unitárius ember asztalán ott legyen!

Nagyszében, Brassó jártak elől jó példával. Nyomon követte őket Besztercze és Kolozsvár s a Siebenbürgen többi tagjai. Szóval — vallási téren — egész kis fiók-renaissance keletkezett Erdélyben. S ennek dallamában a dominans mindig Torda. Időrendben egymásután itt tartott országgyűléseink bevett vallásnak nyilvánítják a római katolikus mellett a lutheránus vallást (1552.), később a kálvinistát (1564.), s végül az unitáriust (1568.) amiről már fennebb megemlékeztünk.

Ki magyarázza meg nekünk ezt az általános forrongást, ezt a nagyszerű átalakulást? Vajjon csak az ujság ingere, a kíváncsiság hajtotta az embereket egyik árnyalattól a másikig? Vajjon a vezérek és igehirdetők vonzó egyénisége gyakorolt a hitek lelkére olyan ellenállhatatlan befolyást, hogy seregestől csatlakoztak hozzájuk, s készen voltak őket tűzön-vizen át követni? Vagy mélyebb alapja is volt; kellett, hogy legyen a dolognak? Bizonyára, mindez lélektani alapon történt. Hogyha egyszer megintgott a hite a régi egyházi tanításoknak, megszűnt vonzani a pompázó szertartás, s pusztába kiáltó szó lett a pápai átok s a bünbocsátás — akkor ezt valamivel okvetlenül pótolni kellett. Es pótolta is, még pedig hatalmasan pótolta — az anyanyelven kezünkbe adott biblia; pótolta a királyi pap-ság és szent nép csodaszép eszméje s az a krisztusi szeretet, amely a reformáció egyházának legfőbb törvénye. Csakhogy — természetesen — ezt kinek-kinek maga-magán kell tapasztalnia, végig élnie. Csak úgy kívülről meg nem érthető. Meg se közelíthető. Dávid Ferenc is a saját lelkében élte át a reformáció különböző fázisait. S bár ezt nála — mai szemmel nézve — sokan állhatatlanságnak, ingatag jellemnek tekintik, — én legfőbb érdemének tartom, hogy le tudott mondani olyan méltóságról, amely őt hitelvei módosultával meg nem illette; s mint egyszerű lekipásztor állott újból a munkába, hogy azt az ő legszentebb ideája és meggyőződése szerint tökéletességre vigye.

De hádd beszéljen ő maga!

„...Én elébb Luther műveit olvasván, a szász ekklézsiáknak hitét fogadtam el. Látván a reformáció tovább fejlődését és az idő szellemének megváltozását, minthogy a helvét hitvallásuak a szász ekklézsiák több tévelygését elhagyták, azokhoz csatlakoztam s állhatatosan velök voltam addig, miglen a sor az örökélet ama sarkalatos kérdésére került, melyért és melynek nevében Isten belső ihletését követve, tőlük is, és minden más egyháztól elválni kényszerültem. Így jutottunk a kisebb dolgokról a fontosabbakra az Ur parancsolatából.”

Es ez az ő számára nem új vallás, hanem „orthodoxa Fides”... „az egész szentírásból való igaz tudomány”. A reformáció a bibliát tette a hit egyetlen alapjává: — ő olyat tanít, ami a bibliában megvan,

míg az ellenkező fél tanítását egyetlen bibliai hely se támogatja... Nincs nagyobb esztelenség, mint külső erővel kényszeríteni a lelkiismeretet s a lelket, amely felett hatalommal csak teremtője bír. — Ilyen alapon meg tudom érteni, hogy ugyanaz a Dávid Ferenc, aki mint lutheránus pap és püspök Stancaró és Kálmáncsehi Sánta Márton kálvinista izü tanításai ellen szóban és írásban hatalmasan viaskodik, Kalvin Intitúciójának áttanulmányozása után, az urvacsora magyarázatában feléjük hajlik; s miután a szászokkal nem sikerült megegyezésre jutnia — azok mereven ragaszkodván a „hoc est corpus meum”-féle lutheri állásponthoz — nyiltan hozzájuk csatlakozik. Ott is csakhamar eléri a püspöki méltóságot, mint az erdélyi kálvinista egyház hivatott vezére, akiről ujkori történetíróik is csak elismeréssel emlékeznek meg; bár további lépését, a mikor velök is szakított és az istenegység alapjára helyezkedve, az unitárius vallást alapította, kemény szavakkal elítélik s azt az egykoru történetíró szerint — izlés dolga — „pestises tudománynak” nevezik.

Egyéb se kellett Meliusnak, az eddigi jóbarátnak és munkatársnak, a híres-neves, nagyhangú és nagytudományu debreceni püspöknek. Hogyha gyűlölte a katolikus egyházat s irt, beszélt, izgatott ellene uton-utfélen — a tömegszenvédély fölkelésétől se riadva vissza — még százszorta jobban gyűlölte, amint ő nevezi: Arius és Sabellius tudományát, — „Sertet vargájának bolond és gyerekes álbölcséletét”, amelyet többi társaival szövetkezve, megcsufolni igyekezett. Kész volt debreceni articulussait a fejedelem elé terjeszteni, mely szerint „az eretnekeket meg kell kövezni, az egyházból ki kell zárni és a világi hatalom által a pallosjognál fogva meg kell ölni.” — Még szerencse, hogy Dávid Ferencnek pártfogója akadt Blandratában, a király udvari orvosában s magában a fejedelemben, János Zsigmondban, aki őt udvari papjává fogadta és nyomdát rendezett be neki Gyulafehérvárott. Itt jelentek meg egymásután Dávidnak védekező iratai: tudományos művek latin nyelven, népszerű ismertetések magyarul s a hitvitáknak az a bonyolult anyaga, amelyet a mai olvasó már csak nehezen emészt meg; de úgy látszik, hogy annak a kornak a szelleme — az eszmék tisztázása végett — azt is megkívánta. Ezek közül a hitviták közül kiemelendő a gyulafehérvári (1568.), amelyről hazatérve Kolozsvár piacán, egy kerek kövön állva, számolt be Dávid Ferenc, s beszédével úgy föllelkesítette a tömeget, hogy vállakon vitték be a piaci nagy templomba, amely azután 150 évig az unitáriusok birtokában volt.

Ennél jóval fontosabb a nagyváradi disputa (1569.), amelyen a fejedelem egész kíséretével részt vett s mindenképpen azt óhajtotta, hogy a vallási kérdések végre-valahára rendeztessenek. Ezt így fejezi ki: — „a mű

birodalmunkban mű azt óhajtjuk, hogy szabadság legyen. Továbbá tudjuk, hogy a hit Istenek ajándéka és a lelkiismeret sem mire erőszakkal nem vitelhetik. — Itt is Dávid és Melius a fő vitázó felek s mellettök felvonulnak az ő fegyverbarátaik is. Vége-hossza nincs a vitának, amelynek főbb pontjai a következők: I. Ki az egy Isten? II. Ki az Isten fia? III. Szentlélek. IV. Krisztus istensége. Ennek a vitának a hittani eredményét Dávid a nyomtatott kiadásban így foglalja egybe:

„I. A menny és föld teremője nem hármas, hanem csak egy — az egy Isten mindeneknek felette van — mindenek töle vannak — Krisztusnak Atyja, a világosságnak Atyja — és minden jó kutfeje.

II. A mi Urunk Jézus Krisztus, az Atya Isten áldott szent Fia, aki öröktől rendeltetett a mi üdvösségünkre; test szerint ember, de a Szentlélek és Istennek benne lakozása Istenfiának és Istennek bizonyítja, akit tisztelünk és imádkunk.

III. A Szentlélek az Atya Isten mindenható ereje, mely megjelent az első teremtésben, és a másodikban is, a Jézus Krisztusban. A szentlélek — ajándék, tanítómester, vigasztaló; az igazság lelke, mely bizonyosság arra, hogy Isten fiai vagyunk.“

Ennek a hitvallásnak alapján azután 1571. január 6-án, a Marosvásárhelyen tartott országgyűlésen, megnyeri vallásunk a szentesítést s a vele járó alkotmányos biztosítékokat. Ezt a külső tekintélyt megadta az unitárius uralkodó jóindulata; de emellett az unitárius hitben gyökerező mély meggyőződés volt az, amely egyházunkat a századok viharai között — megfogyva bár, de törve nem — mind a mai napig fentartotta. A fejedelem már ekkor betegeskedett s nem-sokára, még ez év március 14-én meghalt. Utóda a fejedelmi székben Báthory István, r. katolikus főúr lett, aki vetélytársát, az unitárius Békés Gáspárt, később nyílt harcban is legyőzte s hiveim kegyetlen boszút állott.

Báthory úgy vélekedett, hogy a kis ország nagy nyomoruságának a három nemzet külön-külön érdekei mellett a sokféle vallási megosztás s az ezzel járó sok civakodás az oka; s ezért a rendcsinálást rajtunk, a szélső balszárnyon, az unitáriusokon kezdi... Dávid Ferenc — már nem udvari főpap többé. Az unitárius nemeseket a fejedelmi udvarból eltávolítja. A nyomdát elveszi. Az iratok, könyvek nyomtatásának ellenőrzésére behozza a censurát. S végül több ízben szigorú törvényt hoz a további újítások (innovatiók) ellen. Ez volt az a tör-

amelybe Dávid Ferenc nyughatatlan lelke azután szépen belé is esett; mert ő a nagyváradi hitvallás alapján máris eltávozott azoktól, akik a háromságos hitnézetet vallották, jóllehet a Krisztus istenségét nyíltan még meg nem tagadta. Serveto könyve: „A kereszténység helyreállításáról — s a saját logikus feje, az igazság folytonos keresése közben meggyőzte őt arról, hogy a Krisztust az Atyával egyenlő istentisztelet-imádás nem illéti meg; s ezt előbb bizalmas körben, később nyíltan a templomi szószéken s könyveiben is hirdetni kezdte. Ebben a felfogásában mögötte állott egy 300–400 főből álló papi tábor, akikkel 1578 elején Tordán zsinatot tartott, s a következőkben alapodtak meg: —

Isten jóakaratóból kezdtük támadni a háromságot és kimutattuk, hogy ez Isten igéjével nem egyezik; nyíltan vallottuk, hogy az egy igaz Isten, Krisztus Atyja, nem három: Atya—Fiu—Szentlélek; ezt a tanítást állhatatosan megtartjuk és azt erősítjük, hogy ebben meg is akarunk maradni. Mint-hogy Istennek ez ismeretét követi a hit, az istentisztelet és imádás: belátjuk, hogy azt, ami csak az egy Istent illeti, sérelem nélkül másra át nem vihetjük. Az isten igéje mindig különbséget tesz az Atyaisten és Krisztus között. Amit az atya fiának átadott, elismerjük benne; amiket pedig nem, azokról azt véljük, hogy nem kell az Atyától elvennünk. Mivel mi az egy Istennek eme hallgatóink előtt már régen kifejtett ismeretét tartjuk és a már egyszer lerakott alapot tovább építjük, kijelentjük, nyilvánvalóképpen, hogy minket újítással bárki is törvénytelenül vádol.

Eddig a nemes egyszerűséggel, de teljes önbizalommal megírt védekezés. De hát ez maga, az ellenfél szemében, a legsúlyosabb vádat tartalmazta, amelyben egyenesen ki van fejezve — az innovatio. Dávid Ferenc tehát veszedelmes innovátor (ujító), akit korlátozni kell. Ezt megkísérli a nyáj kebelén belül Blandrata, aki Socinus Faustus segítségével egy féléven át meggyőzni igyekszik Dávidot arról, hogy ha kitart ezen az uton, akkor önmagát is, egyházát is a legnagyobb veszedelembé sodorja. A mikor pedig se szép szó, se fenyegetés nem használ, nyíltan bevádolja őt, mint újítót, a fejedelem előtt.

Erre már gyorsan peregnek az események egymásután. Fejedelmi parancs, a Báthori Kristófé, eltiltja őt a templomi szó-noklattól; házából kimozdulnia nem szabad. Csak Tordára, — utóbb, a fejedelem kényelméért, Gyulafehérvárra kell mennie, hogy az ország rendei és a magyar és szász papság előtt számot adjon eretnekségéről. A nemesség mellette van. A papság nagy része elfordul tőle: — Krisztus keresztjétől is elfutnak a tanítványok —, még védője is alig akad. Vége, Trauzner Lukács, kolozsvári városi jegyző, felel a beteg, megtört aggas-

tyán helyett, akit a sok munka és a méltatlan üldözés megőrölt. A második napon, 1579. június 2-án kimondott sentencia örökös rablásra küldi istenkáromló eretnekségeért Déva várbörtönébe, ahol még azon év november 15-én nemes lelkét visszaadja teremlőjének. Annak az egy igaz élő Istennek, akinek dicsőségét hirdette a szó varázserejével, a toll hatalmával, tiszta erkölcsi életével, türelmes keresztényi magatartásával s azzal a soha ki nem eléghető szabadságvágygyal, amelyet kora meg nem értett, de amiért mi, késő unokák, — Torda — Kolozsvár — Déva stációin keresztül — örökre hálasak vagyunk halhatatlan emléke iránt.

Józan Miklós.

Hirek.

Felhívás. Szeretettel kérjük a fővárosban és vidéken lakó hiveinket, hogy személyesen vagy írásban vétessék fel magukat és családjaiknak unitárius vallásu tagjait Budapesten az egyházi nyilvántartásba. Mindenki fizessen önkéntesen megajánlott évi járulékot az egyházi pénztárba s erre buzdítsa ismerőseit is. Tisztelettel: a Gondnokság.

Istentiszteletek ideje a budapesti (V. ker. Koháry-utca 4.) templomban minden ünnep és vasárnap d. e. 11 órakor. Sátoros ünnepeken mindkét napon osztanak urvacsorát.

Hivatalos órák a Lelkeszi Hivatalban d. e. 9–12-ig. Temetést, keresztelést, esketést egy nappal előbb be kell jelenteni.

„Unitárius Egyház“ c. lap XV. évfolyamának 1. száma — hosszas szünet után — változatos tartalommal megjelent Székelykeresztúron. Szerkeszti Orbán Lajos, ujszékelyi lelkész. Előfizetési ára egy évre: 30 leu. Udvözlöjünk! Unitis viribus.

Ürmössy Lajos uradalmi igazgató hitrokonunk, szép és nemes tettel sietett lapunk missiói munkájának támogatására. 19 példányra fizetett elő, hogy 19 szegény unitárius család asztaláról se hiányozzék a magyarországi unitáriusok lapja. Áldozatkészégének jutalma: azoknak a családoknak hála, akikhez így a betű útján szintén eljut a lélek tápláléka.

Egyházi főtanácsunkra Kolozsvárt, f. év okt. 29–30. napjain szép közönség gyűlt egybe. Figyelmesen hallgatta és érdekes megjegyzésekkel kísérte a Főtisztelendő Püspök ur, az E. K. Tanács és a jószágfelügyelőség jelentéseit. Utóbbiból nagy sajná-

nálattal tudtuk meg a szomorú valóságot, hogy a román állam hirhadt földreformja — a demokrácia hamis jelszava alatt — iskoláink, egyházunk s magyar kulturánk megromlására tör. Potom áron kisajátítja s oláh parasztok között osztja ki azokat az alapítványi birtokokat, a melyek intézményeink fennállását örök időkre biztosították volna. Választások, évi számadások, költségvetések s a Theol. Akadémia újabb szervezete és a magyarországi maradék unitáriusokkal való egységes szervei kapcsolat foglalkoztatták az érdekes gyülekezetet. Nagy örömet szerzett mindenfelé, hogy most mi is képviselhetjük magunkat.

Debrecenben is ünnepeltek hiveink az őszi hálaadás alkalmából. Október 1-én d. e. 11 órakor a Kossuth-utcai ref. templomban prédikált és urvacsorát osztott dr. Csiki Gábor, általános körlelkész. Az egész ünnep a testvériség jegyében folyt le; s példát mutatott arra, miként kell a hazai keresztény felekezeteknek egymást megértő és megbecsülő lélekkel munkálkodniok e földön az Isten országa terjesztésében.

A postadijak rendkívüli megrágulása miatt a lelkészi hivatal csak olyan levelekre válaszolhat, amelyekhez válaszbélyeg van csatolva.

Kebli-Tanács ülés lesz december 10-én d. u. 5 órakor a lelkészi irodán. Ezt megelőzőleg december 7-én (csütörtök) d. u. 5 órakor a Nevelésügyi, december 8-án (pénteken) a Hitéleti és december 9-én (szombaton) a Gazdasági Bizottság tart ülést.

Unitárius családok találkozóhelye: minden hó második szombatján d. u. 6 órakor az „Erzsébet-Híd“ kávéházban (budai oldal).

Unitárius nyomdát akarnak alapítani Kolozsvárt részvénytársasági alapon. Egy részvény ára: 100 lei. Mai árfolyam szerint: 1600 K. A jegyzést a pénzzel együtt Kolozsvárra dr. Kiss Elek theol. tanár címére kell küldeni az Unitárius Kollegiumban.

A D. P. E. vallásos estélyt rendez f. hó 18-án (szombaton) este 6 órakor az unitárius templomban. Felolvas „Asszonyok sorsa“ címen: dr. Kemény Gábor nyug. főgymn. tanár. A műsort ének- és zene-számok egészítik ki. Mindenkit szívesen látunk.

Unitárius istentisztelet lesz Szolnokon e hó 26-án (advent első vasárnapján) d. e. 11 órakor a ref. templomban. Szolnokon ez az első unitárius templomozás, amelyen urvacsorát is oszt Józan Miklós püspöki vikárius. Czeglédi és környékbeli hiveink csatlakozzanak.

Az Unitárius Nők Szövetsége f. hó 30-án (csütörtökön) d. u. 5 órakor tartja a lelkészi irodán rendes ülését, melyen Berta Ilona az „Erzsébet Nőiskola“ nyug. igazgatója közérdekű tárgyról tart előadást. Jöjjön el mindenki!

Kérelem. Lapunk megindításakor az egész évi előfizetési díjat 100 K-ban állapítottuk meg. Ezért az árért azonban — az időközben majdnem négyszeresre emelkedett nyomdai költségek mellett — sajnos csak f. évi december hó 31-ig tudjuk küldeni az »Unitárius Értesítőt«. Ezért kérjük kedves

olvasóinkat, — azokat, akik eddig még nem fizettek elő, de kapták lapunkat — szíveskedjenek a hátralékos díjat (100 K) mielőbb a lelkészi hivatal címére elküldeni.

Sajtó-alapra 1922 szept. 21-től a következő adományok érkeztek:

László Miklós Miskolcz	100 K
Csiki András Alag	100 "
Jakab Zoltán Szigetvár	200 "
Faluvégi Áron Budapest	200 "
Őszi hálaünnepi gyűjtés	210 "
Dénes Ferenc Budapest	50 "
Faluvégi Sándor Budapest	200 "
Gál Imre Budapest	400 "
Gál Vilmos Budapest	400 "
Förster Lajosné Budapest	900 "
Berkes Imre Budapest	200 "
Turcsányi Géza Kisbér	1000 "
Haftl Kálmán Kisbér	500 "
Durugy Ferenc Budapest	100 "
Harmos János Budapest	400 "
	<hr/>
	4,960 K

Mult számunkban nyugtázott adományok összege . . . 1,750 "

Eddig összesen : 6,710 K

Köszönjük.

Egyházi járulékot fizettek a folyó év III negyedében, (július 1-től szept. 30-ig):

Fürst Ödön, Gábor Antal 2000—2000 K; Rediger Ödön, Kaffka Ede és Károly, dr. László Albert, Gáspár Ábrahám, Jacobi Fülöp, dr. Héderváry Hugó, dr. Héderváry Lehel, Ir-say Ernő, Jordán Viktor, Migray József 1000—1000 K; dr. Gothárd Zsigmond 800 K, dr. Jakab Zoltán 700 K; Szabó Ferenc, Kovács Ferenc 600—600 K; Gerő György, Náday Fülöp, Tóth Albert, Sebestyén Dorka, Konez Imre, Derzsi Zsuzsanna, Derzsi Julia, Derzsi János, Pongrácz Béla 500—500 K; Lázár Aranka, Pap Mihály, Endrei Géza, Guttman István, dr. Telman Sándor, dr. Farczady Gerő, Wendler Irma, 400—400 K; Bakos Gergely, Székely Mózes, Schillinger Adolf, dr. Péter Aladár, Gyarmathy Mózes, Varga Károlyné, Ladányi Rezső, Pap Jánosné, Székely László, Tóth Sándor, Székely Sándor, dr. Konczné Árkossy Lenke, Szász Domokos 300—300 K; H. Harmos Árpád, dr. Ferencz József, Dániel Miklós, Skall Gyula, Borbély György, özv. Péterffy Lajosné, dr. Zsakó Gyula, dr. Lázár János, Mózes András, dr. Kozma László, ifj. Imre Sándor, Jáger Kálmánné, László Domokos, dr. Koncz János, Dimény Lajos, Szentiványi József, Németh Irma, Boros Juliska, László Miklós, dr. Csongvay Géza, Pál Ferenc, Kampf István, Péterffy Jenő, dr. Deák Farkas, Dézsi Gábor 200—200 K; Orbán János, Losonczy Sándor, Péter László, Költő András, özv. Somogyi Béláné, dr. Nemes Gyula 150—150 K; Csiki István, özv. Móricz Ferencné, Kerekes Ilona, Sajó Antal, Bartók Béla, Szabó János, Tövisi Márton, Kovács Ferenc, Violáné Gombos Róza, Tiboldi József, Székely Jó-

zsefné, Tóth Mihály, özv. Keresztély Domokosné, Hollósi Filep Istvánné, Rigó Ferenc, Pap József, dr. Májay Ferenc, Müller Erzsébet, Szegediné Weisz Ila, özv. Deák Áronné, Csifó Mariska, Pálffy Samu, Hackler Arthur, Borbély Márton, Gothárd Mózes 100—100 K; Faragó József, Heismidt Ferenc, Gál Mihály, Kis Jakab, Kozma Balázs 50—50 K; Ujváry László, Máté György 40—40 K; Kállay Ferenc 30 K.

Könyvek.

Az unitárius egyház rövid története.

(Irta Ürmössy József hom.-szentpáli unitárius lelkész. 1921., Székelyudvarhely. 36 l.)

Ez a könyvecske, amely az elemi iskolák ötödik osztályának használatára készült, hézagot pótol tankönyvirodalmunkban. Valóban, a Ferenc József által irt Kátén, Kis tükrön és Hittanon kívül alig beszélhetünk unitárius tankönyvirodalomról. Tehát csak örömmel üdvözölhetjük Ürmösi törekvését. Bár csak középiskoláink számára is elkészülne egy-egy tudományos és mégis népszerű tankönyv! Hittanoktatásunk mindjárt nagyot lendülne!

A könyv első kisebb része a keresztény egyház történetével foglalkozik, röviden érintve az első keresztények életét, a keresztény hit elterjedését, a magyarok áttérését és a reformáció vezéralakjait. A nagyobbik rész foglalkozik a magyar unitárius egyház történetével, röviden megemlítve a XVI. század külföldi unitárius tudósait: Servet és Socinust. Szép fejezetet találunk Dávid Ferenc működéséről. Az utána jövő történetet a szerző az egyes püspökök kormányzási ideje szerint osztja fel és így tárgyalja az eseményeket. A kevésbé jelentős vagy eseménytelen korokat kihagyja, ami igen helyes módszer, mert kár volna terhelni a gyermek fejét csupán a teljesség kedvéért.

Igy az egyes fejezetek nincsenek pusztán adatokkal terhelve, ami nagy hasznára van a könyv világosságának és lendületének. A szerző sohasem felejtkezik meg a világi nagyokról sem és szép sorokat olvashatunk Augusztinovicstról, Brassai bácsi-ról, Berde Mózesről stb. A könyvecske végén az egyház szervezetéről találunk összefoglalást.

A munka egyszerű és szép nyelve, felfogása és kidolgozása a szerzőnek dicséretére válik. Minél több tankönyvet kívánunk és kérünk a szerzőtől és minél hamarabb!

A kiadásért felelős: BIRÓ LAJOS.

Ká d a k a t

Puttonyokat
Boredényeket
Mezőgazdasági
szerszámokat
Tragacsokat
Kocsirészeket
k é s z i t ü n k
::: :: :: :::

Budapest, V., Kálmán-u. 21. Telefon: 5-34.

A

NÉPIES IRODALMI

TÁRSÁSAG

erdélyi vonatkozású
néprajzi, irodalmi és
történelmi kiadványai
megrendelhetők

BUDAPEST,
V. Vilmos császár-ut 55

BESSKÓ KÁROLY

CHROMOLITHOGRAFIAI ÉS KÖNYVNYOMDAI MŰINTÉZETE
BUDAPEST, IX. KER., RÁKOS-UTCA 1. SZÁM.

TELEFON JÓZSEF
10-33.

Elvállal: hetilapok, havi folyó-
iratok, falragaszok, eljegyzési és
esküvői értesítések, meghívók, va-
lamint mindenemű ker- skedelmi
nyomatványok izléses készítését.

TELEFON-
SZÁM:
180-53.

KARTAL TESTVÉREK Sürgőnycim:
KARTALOK Budapest

műszaki kereskedők
BUDAPEST, V., ALKOTMÁNY-UTCA 18. SZÁM.
Műszaki anyagok és cikkek, olajok, kenőanyagok,
minden mezőgazdasági és egyéb iparág számára
legjutányosabban kaphatók.

AZ ÉN HITEM

Kovács Lajos

brassói unitárius lel-
kész most megjelent
munkája az unitárius
lelkészi Irodában
kapható.

Ara **50** korona

A jövedelem a brassói unitárius
templom építésére fordítottik.

ANGOL TANFOLYAM

felnőttek és gyermekek, kezdők
és előrehaladottak részére. Egyen-
kint vagy osztályban. Ugy szintén

FRANCIA LECKÉK

MISS E. NADLER

BUDAPEST, I., GYÖRI-UT 14. I. EM. 3.

„STUDIUM“

KÖNYVESBOLT
BUDAPEST, IV.,
MUZEUM-KÖRUT 21.

Telefon:
186-87.

Nagyrészt erdélyiekből
alakult új vállalat.

Telefon:
186-87.

Szakt munkák, szépirodalmi, egyházi és egyetemi
tankönyvek raktára. Beszerez és szállít minden
kapható külföldi és belföldi könyvet és folyóiratot.
Vidéki megrendeléseket gyorsan és gondosan elintézi.

STERN JÓZSEF R. T. BUDAPEST, KÁLVIN-TÉR 1. ALAPITTATOTT 1859-BEN.

SZÖVETEK, MOSÓÁRUK, SELYMEK, BÉLÉS- ÉS VÁSZONÁRUK,
NŐI-, FÉRFI- ÉS GYERMEKFEHÉRNEMŰ, KÉSZ FEL LTŐK ÉS
BLOUZOK LEGJUTÁNYOSABB BEVÁSÁRLÁSI FORRASA.

Nyomatott Besskó Károly kö- és könyvnyomdájában, Budapest, IX., Rákos-u 1. sz. — Telefon: J. 10-33.